

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՀՈՐԻՋՈՆ ԳՐԱՏԱՆ — ԹԻՒ 5

ԼԵՒՈՆ ՃԷՐԱՀԵԱՆ

ԴԻԱԿՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋԷՆ

(ՍԱՐՄՈՒԱԶԴԵՑԻ ԷՋ ՄԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՅՈՒՇԵՐԷՆ)

ՆՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԷՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔ ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՎԵՐԱՊԱՀԵԱԼ ԵՆ

1928

ՏՈՒՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՐԱ

17, ՌԻԼ ԽԷ ՏՈՒՄՆԻՔԷՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ

891.99

22873.

D-59

Slipway, L.

Slipway Light: 10 n.

22873

Գիտելի Կարգի Կրթական

891.99
Ճ-53

ԱՅՈՒԳԱՄԵ Է 1961 թ.

ԴԻԱԿՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋԷՆ

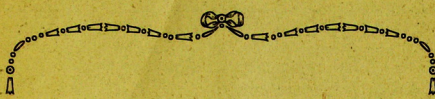
(ԱԿԱՆԱՏԵՍԻ ՄԸ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԷՆ ՔԱՂՈՒԱԾ)

28475

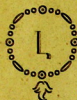

ԴԻԱԿՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋԷՆ

(ԱԿԱՆԱՏԵՍԻ ՄԸ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԷՆ ԲԱՂՈՒԱԾ)

Ա.

ՈՅՍԸ

ճեղքուած է :

Յունուարի վերջին եօթնեակին սկիզբն
ենք :

Զմրաշունչ քամին անընդհատ կը փչէ,
և ձիւնափոթորիկը իր բոլոր սաստկութեամբ համա-
տարած երկիրը կը ծածկէ սպիտակ քողով մը, որուն
վրայ կանգնուած հազարաւոր վրաններուն ծալձալուն
դրօշակները կը ծածանին ու կը տատանին օդին մէջ,
և հովին սաստկութենէն կը շառաչեն անդադար :

Վրաններու տակ կը հանգչի բիւրաւորներու բա-
նակ մը :

Տխո՛ւր է լռութիւնը, տխուր և կեանքը այդ ա-
րիւնի վայրերուն մէջ :

Յանկարծ գինուտրական փողը կը հնչէ: Զարթօնքի փողն է այս, որուն ձայնէն ընդոտտ կ'արթննան բոլոր գինուորները: Հազացող անհամար բերաններ կը սկսին խռովել համատարած լոռութիւնը, մինչ հեռուէն քամին կը բերէ հրամայող ձայներու արձագանգներ ու խուլ ժխորներ:

Զինուորները կը ցատկեն իրենց հողէ անկողիններէն: Հետզհետէ ժխորն ու աղմուկը կը բազմանայ:

Երկրորդ փողահարութիւն մը նախաճաշի կը հրաւիրէ գինուորները: Ամէն կողմէ տասնով, հարիւրով կը դիմեն դուրս վրաններէն: Հազարաւոր գլուխներ կը շարժին և կաթսաներով եռացած թէյը կը բաժնըւի ամէնուն: Իւրաքանչիւր տասնապետ իր հրամանին տակ դառնող գինուորներուն հոգածութիւնը ըստանձնած է: Շարա՛ն շարան կուգան կ'երթան, բուռ բուռ շաքարներ կը տանին վրանները, ու տասնական քսանական վրաններուն տակ բոլորուելով, դողդղալով կը դգալեն թէյը:

Եւ ահա՛ կը հնչէ երրորդ փողը, նոյնը կը կրկնըւի ամէն կողմէ: Պէտք է շտապել: Ամէն ոք պէտք է զէնքին փարի: Ու գինուորները կ'աճապարեն միանալ իրենց վաշտերուն, հրացանը ուսերնուն ու կազմածքը կռնակնին:

Վաշտերը կը կազմակերպուին անմիջապէս: Ամէն գինուոր իր տեղն ու դիրքը գրաւած է վաշտին մէջ:

Սպանները կուգան աչքէ անցընել վաշտերը, թերութիւնները աչքի կը զարնուին ու անմիջապէս կը սրբազրուին, մինչ յիսնապետները հիւանդներուն, վիրաւորներուն և երէկուան կռուին մէջ նահատակուող գինուորներուն ցանկերը պատրաստած կը ներկայա-

ցընեն իրենց պետին առ ի վաւերացումն և ի գիտութիւն :

Քանի մը ըտպէ անշարժ կը կենան զինուորները իրենց շարքին մէջ: Յետոյ փոխ-յիսնապետները — Բօթ Բուրուչուք — կը կարգան բարձրաձայն անունները մնացեալ զինուորներուն, որք շարքին մէջ են՝

— Եօ'րկի Իվա'նչէֆ, Տիմի'թրի Մունտրօֆ . . .

— Ա'ս, Կօսթօտին Բօթ Բուրուչուք, կը ձայնէ իւրաքանչիւր այն զինուորը, որուն անունը կը կարգայ: Եւ այսպէս քանի մը վայրկեանի մէջ ներկաները կը ճշդուին :

Այժմ կը սպասեն հրամանատարին ժամանման, և ահա՝ յանկարծ ա'ն կ'երեւայ հեռուէն ուսական հոսիկու ձիու մը վրայ նստած: Կը մօտենայ գունդին հապճեպով և ձեռքը ճակտին տանելով կը բարեւէ զինուորները :

Եւ բոլոր զինուորները կը պատասխանեն ուժգին պոռալով. «Կեցցէ՛ մեր պարոն հրամանատարը, հուր-րա՛, հուրրա՛:»

Հրամանատարը աչքէ կ'անցընէ բոլոր կարգերը զինուորներուն և յետոյ դառնալով անոնց կը խօսի հետեւեալը :

— «Միրելի և հայրենիքին անձնուէր զինուոր եղբայրներս. երէկուան կռիւը, ձեր հերոսական մարտընչումներուն շնորհիւ յաջողութեամբ վերջացաւ: Թըշնամին պարտուեցաւ, բայց այսօր ալ կ'ուզեն կռիւը շարունակել անարգել, և մենք վստահ մեր մարտական ուժերուն, պէտք է շարունակենք մեր սկսած գործը: Պէտք է անոր՝ մեր դարաւոր թշնամիին վճռական

հարուածը տանք, և պարտադրենք զայն որ ընդունի մեր Զարին և մեր Ազգին պահանջները: Կոռնիք քաջաբար, թող մեր արիւնով ներկուին դաշտերը, ձորերը, բլուրները, բայց թող ծածանի ազգային դրօշը թշնամի ամրոցներուն, բերդերուն վրայ: Վեր բռնենք մեր դրօշին պատիւը և երբէք կոնակ չդարձնենք: »

« Զինուորնե՛ր, ձեզի տրուած հրամանները լաւ կատարեցէք, նայեցէք որ թշնամին իր սիրտէն զարնէք: »

« Հերոսնե՛ր, ահա՛ ես ձեզի հետ եմ, մէկ սերտ մէկ հոգի կոռնիք, պարտե՛նք թշնամին: Կեցցէ՛ բանակը, կեցցեն՛ք քաջարի զինուորներս . . . : »

— Հուրրա՛, հուրրա՛, հուրրա՛, կ'աղաղակեն հազարաւոր բերաններ, ահագին ու սարսափեցուցիչ զոռում գոչումներով:

Կարգի եկած են նուազախումբի անդամները, և հրամանի մը վրայ զոր կուտայ խմբապետը, անոնք կը հնչեցնեն հրահրիչ ու մարտակոչ քայլերդը:

— Պո՛ւմ, պո՛ւմ, պո՛ւմ . . .

Թնդանօթի առաջին հարուածը կը լսուի ահա՛, թշնամի բերդերէն կ'արձակուին անոնք:

Անօրինակ իրարանցում մը կը սկսի ծայր տալ:

— Փութփինւրա մօ՛, կը ձայնէ հրամանատարը իր բոլոր ուժով, և զինուորները հրացանները կը վերցընեն իրենց ուսին վրայ ու կը սպասեն անշարժ:

— Մա՛րշ, կը հրամայէ զօրապետը, և բոլքը (1) կը շարժի յառաջ:

(1) Բոլքը՝ 4000 սուխնաւոր (ալայ)

Հաղարաւոր սուիւններ կը յառաջանան և բլրակի մը կշտին դիւրք կը գրաւեն: Ուրիշներ հրամանի մը վրայ ամէնքը կը պառկին և կը սկսին կրակել . . .

Գնդապետը սուրը մերկացուցած գունդին առջև տնկուած է և դիտակը ձեռքը կը հրամայէ միշտ:

Նոյնպէս կ'ընեն նաև միւս բոլքերը: Եւ դիմաւորական այդ հսկայ բաղմունքիւնը խելայեղ համեմատութեան մը կը հասնի:

Թնդանօթները կը զոռան: Մուխի թանձր ամպեր կը պարուրեն շորս կողմ: Հրամանները կը տեղան, փողերը կը հնչեն, նուազախումբը կը հրահրէ քաջագուն կռուողները, որոնք աստ անդ կը տեղափոխուին: Հրացաններու վզղիւնները, շոափնէլներուն սուլումները, թնդանօթներուն խլացուցիչ զոռումները, պօմպաներուն պայթումները, դիմաւորներու միահամուռ և անվերջանալի հուրբա՛նները, ասոնք բոլորը կը սարսափեցնեն մարդս, և այդ սարսափներէն մօլեզնած կ'ուզէ մարդ փախչի՛լ, փախչիլ հովէն ալ արագ, որ պէսզի շուտ վերջ գտնեն այդ խլացնող աղմուկներն ու ապահով տեղ մը որոնել կարելի ըլլայ գէթ:

Ամէն կողմ դարշելի հոտ մը, հոտ մը՝ ոռմբի, գնդակի, ռազմամթերքի, վառօթի խառնուրդ հոտ մը, որ կուգայ մեր քիմքերն ի վեր, և բարձրացող մուխի ամպերը, որոնք արագ արագ կը յառաջանան դէպի ամէն կողմ:

Ա՛հ, այս անտանելի բան է, ի՞նչպէս կարելի է ողջ դուրս գալ այդ ընդհանուր խառնաշփոթութիւններէն ու սարսափներէն:

Սակայն, զինուորը վարժուած է այդ կեանքին։ Ան՝ ստանձնած է պարտականութիւն մը և այդ վեհ պարտաւորութիւնը ամէն ինչ թեթեւ կ'ընէ իրեն համար, և չի տարուիր քնաւ ծուռ մտածումներէ . . . :

Բ.

Պատերազմը սաստկացած է ա'լ աւելի :

Առաւօտեան կռիւը փոխուած է սոսկալի մարտընչումի մը, այնպէս որ երկու ոսոխ բանակները, ամէն ճիգ կը թափեն զիրար դերազանցելու և ոչնչացնելու համար :

Երկու կողմերն ալ հերոսաբար կը կռուին, բայց դեռ վերջնական արդիւնք մը չկայ։ Դեռ ո'չ մին և ո'չ միւսը զիրք չէ տուած հակառակորդին ձեռքը։ Ուրեմն յարմար ատենը այլեւս հասած ըլլալու էր յառաջխաղացման մը, որովհետեւ այդպիսի դարձողութեան մը պատրաստութիւններ կը տեսնուէին հակառակորդ կողմէն :

Մեր բանակը սկսած էր ալ նահանջել իր երկրորդ դիրքին վրայ։ Թշնամի զինուորներ կը մօտենային մերթ ընդ մերթ, և եղաւ վայրկեան մը որ իրարմէ հազիւ քսան քայլ հեռաւորութեամբ սկսան կռուիլ երկու կողմերն ալ :

Եւ ի՞նչ զարհուրելի պատկե՛ր, Աստուած իմ . . .

Կեդրոնի թնդանօթները սաստիկ կրակ մը կը բանան այն կէտին վրայ, ուր թշնամին կը յառաջանայ։ Օդին մէջ կը յածին մարդկային մարմնի զանա-

դան մասեր: Կէս գլուխներ, թեւեր, ռաքի մասեր, արիւնթաթախ աղիքներ, քուրջի կտորներ, գէնք, ջրի գաւաթներ և դեռ ինչե՛ր ինչեր: Եւ այս բոլորին խառնեցէք ամա՛ն, մայքա՛ները վո՛ւերը, աման Ալլահըմները, սրտակեղէք աղաղակները, այլազան ու զարհուրալից:

Յաջող, բայց կորստաբեր գիրկընդխառնումէ մը վերջ թրքական դրօշը կը ծածանի վերջնապէս բլուրին վրայ, որուն դէմ կը մարտնչէին արշալոյսէն ի վեր:

Գերի բռնուած բազմաթիւ գինուորներ, գինաթափ ձեռքերնին ետեւնին պրկուած կը տանին բանակին ետին: Անոնց դէմքերը խոժոռ են և թունալից, վրանին գլուխնին թափթփած և նոյնիսկ վիրաւորներ ալ կան անոնց մէջ, ոտքէն, թեւէն կամ ուրիշ տեղէ զարնուած աննշան կերպով:

Ապահով վայրեր կը փոխադրեն զանոնք, որպէս զի մասնաւոր հսկողութեամբ աւելի ներսերը դրկուին:

Կը մօտենամ անոնցմէ մէկուն, անունը կը հարցընեմ, բայց ան չուզեր պատասխանել: Իր յաղթ կազմուածքը, աչքերուն վրէժխնդրական նայուածքները զիս կը դողացնեն: Ա՛ն վար. չի մնար պուլկար է՛ն արի գինուորէն, և վստահ եմ որ պուլկար հերոսէ մը աւելի հերոսաբար կուտած է:

Բայց, ահա՛ այս վայրկեանիս իր թշնամիին ճանկերուն մէջն է, և ամսո՛ւս որ իր հրացանը այլևս չպիտի խօսի իրեն, իր ոտխին դէմ այլևս չպիտի արձակէ մահացու գնդակներ: Ուստի ինքզինքը կը հաւաքէ ջանալով զսպել իր զայրոյթի և վրէժխնդրութեան ներքին ձայնն ու յուզումը, և դառնալով քովի

գինուորին, իր նօթի ըլլալը կը յայտնէ :

Կը տանին զինքը երկու գինուորներ, թեւը մտած, կը յանձնեն այն տեղը, ուր կը տեսնուին գերիներու գործողութիւնները :

Պուլկար բանակը իր երկրորդ զիրքը անմիջապէս կ'ամրացնէ և թնդանօթները կը շարուին: Հեծելազօրքը կը սկսի խուզարկութեան, ստուգելու համար թէ թուրքերը կը փորձեն կողմնակի յարձակում մըն ալ նոր դիրքեր գրաւելու նպատակաւ :

Սակայն կռիւը հիմա փոխադրուած էր կեղրոնի բազուկին դէմ: Օսմանեան ձիաւոր զունդերը յարձակողական ձեռնարկ մը կ'ընէին, իսկ հետեւաւազօրքը թնդանօթներու կրակին պաշտպանութեան տակ ապաստանած՝ աջ կողմէն կողմնակի յարձակումով մը կը ջանար ետ մղել պուլկար յառաջխաղացումը: Մինչ միւս կողմէ կիսաբուլորակ մը կազմած կը ջանար հետեւաւազօրքը՝ պաշարել այն դիրքերը, որոնք ծովէն ալ կը ուժեղացնէին օսմանեան մարտանաւերէն:

Կացութիւնը գէշ էր Պուլկարներուն համար այդ կողմէն, որովհետեւ չէին կրնար օսմանեան մարտանաւերուն սաստիկ և մահացու կրակին տակ յառաջխաղացման որ և է շարժում կատարել, մինչ սաւառնակները օդին մէջէն կը գործէին թշնամի դիրքերը հաղորդող նշաններով:

Օպրէնովիչ, որուն՝ իբրեւ թամանակի թղթակից՝ կը պարտէի իմ ներկայութիւնս այդ վայրերուն մէջ քանի մը ժամէ ի վեր, ստիպեց զիս որ այլեւս թողում իմ զննութիւններս և ընկերանամ իրեն, որովհետեւ իր պաշտօնը լրացած էր: Զորս հարիւրէ աւելի

վիրաւոր և հիւանդ զինուորներ փոխադրելու ժամը հասած ըլլալով, պէտք էր փութով վերադառնալինք :

Խնդրեցի որ քիչ մըն ալ համբերէ և թոյլ տայ զոնէ կէս ժամ ալ դիտելու այն տեսարանները, որոնց պատմութիւնը միայն բաւական է մարդս ընդվզեցընելու, և աչքով տեսնելն ալ կ'արժէ :

Երկու երեք ժամէ ի վեր կը հետեւէի բոլոր դէպքերուն, Օպրէնովիչի դիտակը աչքիս, և միշտ կը նօթագրէի զլիաւոր դէպքերը: Կը ցաւէի որ այս առթիւ չունէի լուսանկարի փոքրիկ գործիք մը զոնէ քանի մը նկարներ քաշելու: Թող որ ինքզինքէս ելած էի այլևս և սիրտս կարծես քարացած մնացած էր :

— Աճապարե'նք, կոսպտին, պոռաց Օպրէնովիչ, որովհետեւ իր գործին դէմ դժուարութիւններ հանել չէր սիրեր: Մ'իւս կողմէ եթէ նեղացնէի զինքը և առնէք քալէր, ի՞նչ պիտի ընէի այդ լեռներուն մէջ մինակս առանց առաջնորդի: Ուստի սրտաբեկ հետեւեցայ իրեն: Ասոր հետ մէկտեղ տեսածներս բաւական էին արդէն, որոնք նկարագրուածէն աւելի սոսկալի և արիւնային դրուագներ կը պարունակէին իրենց մէջ:

— Կ'երեւի թէ չես կշտանար, բարեկամս, ըսաւ Օպրէնովիչ, միշտ սուրին կըթնած քալելով, որովհետեւ ըլլուն ի վար կ'իջնէինք:

— Ներեցէ՛ք, կոսպտին Օպրէնովիչ որ ձեզ նեղացուցի պահ մը, որովհետեւ չէի ուզեր բաժնուիլ . . .

— Այո՛, կ'երեւի թէ արիւնը բռներ է քեզ:

Ձեռքը թուղթ մը ունէր, զայն ստորադրել տալու համար հրամանատարին պէտք էր երթալ:

Գ.

Հրամանատարը աջ թեւին վրայ քննութիւն մը կատարելու մեկնած ըլլալով ստիպուեցանք հոն երթալ և հարկ էր անցնիլ ձորէ մը, որ կը տարածուէր մեր առջեւ:

Ձիւներու բարդերը թոյլ չէին տար մեզ որ արագ արագ քալենք, երբեմն երբեմն ալ ոտքերնիս սահելով կը չափէինք մեր հասակը, բլուրն ի վար իջած ատեննիս մանաւանդ:

Քամին դադրած էր, բայց ցուրտը կրկնապատկուած ըլլալով ոտքերս սկսած էին թմրիլ: Դէմքս պաղէն կ'ուռէր, իսկ քիթս կաս կարմիր կտրած կը մըռմռար: Ձի նստիլ անկարելի էր, զի սայթաքում մը բաւ պիտի ըլլար ծանրապէս վիրաւորուելու համար:

Վերջապէս իյնալով ելլալով անցանք բաղմամբիւ պահակներու առջեւէն, և քսան վայրկեան քալելով հասանք այն տեղ ուր հրամանատարը կը գտնուէր:

Աջ թեւին վրայ կռիւը դադրած էր մասամբ, և երբեմն միայն կը պայթէին թնդանօթի ոռմբեր: Խոշոր տաղաւար մը բարձրացած էր, որուն վրայ կը ծածանէր պուլկարական եռագոյն դրօշակը, իսկ անոր անմիջական քովերը շարուած էին սպաններու վրաններ: Պահակները կը շրջէին հրացանը ձեռքերնին:

Տաղաւարին մէջ կը գտնուէր աջ թեւին հրամանատարը, ուր մտաւ բարեկամս Օպրէնովիչ, թուղթը գտորագրել տալու համար:

Ձիւնորները ուշի ուշով զիս կը դիտէին, որովհետեւ պուլկարական ոչ մի յատկանիշ կը կրէի վրաս, որմէ քաջալերուէին թէ ես ալ Պուլկար եմ: Անպատճառ քաղաքային պաշտօնեայ մը, կամ օտար թղթա-

կից մը կարծեցին զիս, և սպայ Օպրէնովիչի ինձ ընկերակցութիւնը ալ աւելի տեսնողին հետաքրքրութիւնը կը շարժէր :

Սպասելիս շատ ժամանակ չտեւեց, Օպրէնովիչ իսկոյն մօտեցաւ ինձ և երկուքս աճապարեցինք հեռանալ և մտանք այն բերդերուն — դիրքերուն — մէջ, զորս պուլկար ամրաշէն զինուորները հապճեպով կը շինէին և կ'ամրացնէին :

Հազիւ ներս մտած՝ տեսայ որ դիակներ կը բերւին և կը շարուին քովէ քով: Արդէն քանի մը կարգ շարուած էին, արիւնաթաթախ և անշունչ :

Սոսկում մը եկաւ վրաս, բայց հարկ էր անոնց մէջէն անցնիլ, որպէսզի աւելի կարճ կերպով հասնինք մեր մեկնատեղին :

Առաջին անգամ որ աչքս հանդիպեցաւ դիակի մը, դանկը փշրուած, դէմքը անճանաչելի դարձած՝ զինուորի մը դիակն էր: Թեւին մէկը զլխին մօտ դըրւած, վեց եօթը տեղերէ գնդակահարուած և արիւնի մէջ մնացած: Տրեխները ոտքը, երկնցած պառկած էր խեղճ զինուորը: Անոր քովինը ա'լ աւելի ցաւալի վիճակ մը կը ներկայացնէր, զլուխը երկուքի բաժնուած, աչքին մէկը գնդակահարուած, արիւնի ճապաղիքներու մէջ շաղախուն, ոտքերուն տրեխները արիւնով ներկուած և կուշտէն՝ սուինի հարուածով մը խոշոր ծակ մը բացուած, ոսկորը դուրս ցցուած էր :

Աչքերս լեցուեցան, ի'նչ ընելիս շուարեցայ :

Շուրջս կը դառնային զինուորներ, որոնք պատգարակներով կը փոխադրէին այդ մեռած հերոսները կռուադաշտէն: Անոնք իրենց թեւերնուն վրայ կը կըրէին կարմիր խաչեր և ոմանք հագած էին ճերմակ

վերարկուներ: Մաս մը ուրիշ զինուորներ ալ անոնց ինքնութիւնը կ'որոշէին և կ'արձանագրէին:

Մեծերներու աշխարհին մէջ կը գտնուէինք:

Քանի՛ կը յառաջանայինք չէինք կրնար դատուիլ այդ դիակներէն: Օպրէնովիչի աչքերը լեցուած էին և իւրաքանչիւր զինուորի վրայ արագ արագ ակնարկներ նետելով կարծես՝ անհամբեր կը փնտռէր անոնց մէջ իր ծանօթներն ալ:

Քիչ մը վերը քսանէ աւելի սպաներու դիակները շարուած էին. անոնք ալ մահացած, բայց մէկը դեռ կը հռնդար:

— Ա՛հ, Եանքօ՛ֆն է, ազադակեց Օպրէնովիչ, և մօտեցաւ անոր:

Աչքերը դոց էին, բայց միշտ կը հռնդար, խոչակը վեր վար կ'ելլէր կ'իջնէր:

Զկրցայ նայիլ այդ գեղանի երիտասարդին, դեղին մազերով և թաւ պելսերով: Բարեկամա մօտեցած էր անոր և կը տեսնէի որ ան կը հեկեկար և դառնապէս կ'արտասուէր:

— Ա՛հ, քանի՛ կը պատկերանայ աչքիս առջև այս երիտասարդին՝ դիմազիծը, մազերս փուշ փուշ կ'ըլլայ, մըթմըթաց Օպրէնովիչ, աչքերը սրբելով:

Ազգատիկ մօր մը մէկ հատիկն էր, աշխատեցաւ, աշխատեցաւ և հաշիւը ապետի աստիճանով Սօֆիայի զինուորական վարժարանէն շրջանաւարտ ելաւ, բայց ահա՛ իր ապագան, մեռա՛ւ և իրեն հետ կը տանի իր երազներն ու բարեկամներու արցունքները:

— Կարծեմ շատ մօտէն կը ճանչնաք զինքը, այնպէս չէ՞, ըսի ցած ձայնով, չկրնալով զսպել յուզմունքս:

— Ա՛հ, ի՛նչ կ'ըսես, բարեկամս, եթէ փնտռենք ամբողջ Պուլկարիոյ մէջ, իր զաղափարներովն ու իր քաջութիւններով հազարէն մէկ չեղլեր: Ինքը զերազանցօրէն ազգասէր էր, և անդամ էր Մակեդոնապուլկար յեղափոխական Քոմիթէին: Բերանս բաց կ'սէնկընդրէի իր ատենախօսութիւններուն, ե՛ս որ փաստաբան մըն եմ:

— Ասոր պէս դեռ ինչե՛ր կան, ըսի, ջանալով մեղմել իր վիշտը:

— Անշուշտ, և մենք պիտի տեսնենք, եթէ ողջ ըլլանք, թէ ի՛նչ օճախներ մարեցան: Քանի՛ քանի՛ բիւր սրբեր իրենց հայրը պիտի կոչեն և կիներ իրենց ամուսիններուն կորուստը պիտի ողբան դառնադին: Ամբողջ Պուլկարիա սուգով պիտի տօնէ իր յաղթութիւնները:

Արդ սրեւ, ճշմարիտ էին Օպրէնովիչի խօսքերը: Կարելի՞ է միթէ դիմանալ ասպազայ ցաւերուն, որոնք պիտի պատկերացուն պատերազմէն յետոյ:

— Քալե՛նք, բարեկամս, ըսի Օպրէնովիչի, քալենք որ աչքերնիս չի տեսնէ սա՛ դիակները, որովհետեւ ա՛լ կարողութիւն չմնաց վրաս:

— Եթե՛մք, լարեկամս . . .

Ու սկսանք քալել երկուքս ալ, ԴիԱկնէՐՈՒՆ ՄէՋէն: Անոնք բազմաթիւ էին և սոսկալի վայրազութեանց, մահացումներու այլազան դժոխային տեսարաններ կը պարզէին:

Աչքերս կ'ուզէի դոցել, բայց յանկարծ ոտքս կը դալէր դիակի մը: Սարսափած կը շտապէի վայրկեան մը առաջ հեռանալու այդ սրտաճմլիկ վայրերէն:

Արդարեւ 1895 ի Պուլսոյ կոտորածներուն ատեն

բաւական բան տեսած էի, սակայն պատերազմի դաշ-
տին մէջ տեսածներս ա'լ աւելի զարհուրելի և
զժողային էին:

Դիակներուն մէջէն հեռացած էինք այլեւս, երկուքս
ալ լուռ ու մտածկոտ: Ես չէի ուզեր հաւատալ այս բո-
լոր տեսածներուն, բայց ափսո՛ս որ իրականութիւն-
ներ էին անոնք:

Յանկարծ քանի մը զինուորներ բարեւելով կը
յառաջանան մեզի: Անոնցմէ մէկը մօտենալով Օպրէնո-
վիչի խնդրեց որ իրենց քանի մը նամակները փօսթը
ձգէ, իրենք չէին կրցած ժամանակին հասցնել փօս-
թին որ մեկնած էր:

Օպրէնովիչ գլխու շարժումով մը իր հաւանու-
թիւնը տուաւ, գրպանելով 3-4 նամակները:

Քիչ վերը տեսանք որ զինուորներ խռշոր փոսեր
կը բանան: Նախ կարծեցինք թէ դիրքեր շինելու համար
էր, բայց յետոյ հասկեցանք որ անոնք գերեզմաններ էին
մեռած և սպաննուած զինուորները թաղելու համար:

Երկու պուլկար քահանաներ, մէկը պարթեւահա-
սակ և երիտասարդ, իսկ միւսը յիսունը անցուկ՝ բայց
յաղթանդամ և պատկառելի, բուրվառ ու խաչ ձեռքեր-
նին, մօտեցան գերեզմաններուն և սկսան կարդալ
խաչակնքելով:

Մենք շտապեցինք վայրկեան մը առաջ հեռանալ
մահահոտ Չաթալճայի կողմերէն և վերջապէս հասանք
այն տեղ, ուր կը սպասէր մեզի զինուորական կառքը:
Նստանք ու ճամբայ ինկանք յուզողած, ընկճուած և
սրտաբեկ:

Վ Ե Ր Զ

28873

11
A 98475

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220028475

II
28475

ՄԵԿ
ՕՐԻՆԱԿ

ԳՐԱՏՈՒՆ ՀՈՐԻՋՈՆ

Հիմնուած է քառորդ դարու մեր կրթական հա-
մեստ գործունէութիւնը շարունակելու եւ այս կերպով
հայ ժողովուրդին ծառայելու նպատակաւ:

ՀՈՐԻՋՈՆ Գրատունը կը հայնթայնէ ամէն տեսակ
ագգ. յեղափոխական, գրական, պատմական, վիպական
գիտական, Թատերական, կրօնական, երգիծական եւ
դպրոցական գիրքեր, երգարաններ, բառարաններ, եւլն.

ԴԻԴՐԱՄԱՏՉԵԼԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ, ԱՐԱԳ ԵՒ ԽՆԱՄՈՏ
ՍՊԱՍԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Քաջալերեցէք մեզ դիմելով մեր հասցէին.

LÉVON DJÉRAHIAN

17, rue des Dominicaines - MARSEILLE

Մամլոյ տակ է ՍԻՄՈՆ ԱՐՄԵՆԻ

ԿՈՅՐ ՎԱՐԴԱՆ ԿՐԻ ԱՆՁՆՈՒՄԵՐ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆԸ

ԳԻՆ 2 ՖՐԱՆԿ — ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ 2.50 ՖՐԱՆԿ

Ձեր տպագրական գործերուն համար դիմեցէք

ՏՊԱՐԱՆ ԱՐԱՐԱ

TAKVOR HATCHIKIAN

17, rue des Dominicaines
MARSEILLE